

УДК 781.7 (477):398.332.4

Ірина Клименко (Київ)

УКРАЇНЬСЬКА ЗИМОВА МАКРОАРЕАЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ

СЛОВ'ЯНО-БАЛТСЬКОГО РАНЬОТРАДИЦІЙНОГО МЕЛОМАСИВУ (СБРМ). ЧАСТИНА 1

*Проблемна науково-дослідна лабораторія
по вивченню народної музичної творчості (ЛЕК) НМАУ ім. П. Чайковського
Тел.: 050 440-67-53, e-mail: klymenko_irynd@ukr.net*

Значна частина української етнічної території знаходиться в межах вісло-дніпровської прабатьківщини слов'ян. Українці ще й дотепер зберігають величезний шар пісенних творів обрядової функції – тих, що приурочені до свят та виробничих сезонів календарного землеробського кола, і тих, що обслуговують шлюбний ритуал. Ще на поч. 20 ст. вітчизняна етномузикологія винайшла спосіб типологічного опису музичних творів, спираючись на їх силаборитмічну форму. Однак досі не вироблено вичерпного зведеного реєстру обрядових мелоформ – існують тільки численні регіональні описи окремих груп пісень, не завжди узгоджені між собою за аналітичними параметрами.

У пошуках спільної платформи для укладення названого реєстру автор створила базу даних обрядових мелодій українців (РОРУ), а також типологічно тотожних творів із сусідніх білоруських, польських, литовських, російських територій. Всього згромаджено близько 50 тис. одиниць, з-поміж них бл. 36 тис. виявили строгі морфологічні та функціональні характеристики: чітку приуроченість до певної етнографічної ситуації, усталений тип композиції, опертий на комбінацію стійких ритмічних блоків-«цеглин» часомірною (квантитативного) типу ритму. Спільний ареал поширення таких мелодій пропонується називати «слов'яно-балтським ранньотрадиційним меломасивом» (СБРМ). Його контури окреслені в опублікованих раніше картах автора.

У запланованій автором серії видань жанрових реєстрів СБРМ (у науковому та ознайомчо-навчальному варіантах) першим розглядається зимовий цикл мелодій (у базі зосереджено понад 6500 їх аналітичних описів). Специфічними рисами зимових пісень є: полістилістика (давній шар мелодій з язичницьким корінням, початково прикріплених до зимового повороту сонця, з рудиментами культу предків, та новотвори християнського змісту, прикріплені до Різдва), поліфункційність (супровід театралізованих вистав (*Коза, Меланка*), адресність, специфіка виконання дитячого і дорослого репертуару), поліморфність локальних репертуарів.

З точки зору макроареалогії СБРМ зимові мелотипи українців найбільше тяжіють до власне української етнічної території (УЕТ), виявляючи кілька «морфологічних контактів» з прилеглими польськими та білоруськими традиціями, та один перетин – з локальною литовською традицією (дзукійською).

Автор пропонує нову систему класифікації зимових форм передусім за їх вихідними (засадничими) мелоритмічними фігурами, сформувавши їх у 15 базових макрогруп. Їх ареали показані в доданих 10 оглядових макромасштабних картах. У наступній статті зимового циклу (частина 2) планується у вигляді аналітичної таблиці розмістити максимально вичерпне число відомих на той час мелоформ, враховуючи матеріали спеціалізованого випуску "Слов'янська мелогеографія-5".

Ключові слова: слов'яно-балтський меломасив, обрядові мелодії, українці, мелогеографія, ареали, ритмічна типологія, пісенний тип, колядки, щедрівки

Картосхеми див. на стор. А4–А8, А10–А12

ПЕРЕДУМОВИ. БАЗА ДАНИХ

Українська етнічна територія (далі – УЕТ) станом на 20–21 століття залишається однією з раритетних європейських зон, які зберігають традиційну музичну культуру в живому функціонуванні. Чи не найцінніша складова автентичної музики українців – **обрядова творчість**, формування якої вважається дуже давнім (передхристиянським) й таким, що несе в собі не лише власне мистецький зміст, але й історичний. Цей останній відкривається завдяки ареальному характеру поширення певних типів обрядових пісень: вони займають географічно визначені території (ареали), обриси яких можуть вказувати на давні історичні зв'язки чи, навпаки, опозиційність сусідніх теренів. Такі ідеї ще у 20-х роках минулого сторіччя проголосив Климент Квітка ([2] та ін. роботи). Він же був одним з тих вчених, хто (у когорті класиків української етномузикології Станіслава Людкевича та Філарета Колесси) запро-

понував метод порядкування народних мелодій через типологію їх складоритмічних структур. Особливу вагомість цьому дослідницькому напрямку надає той факт, що значна частина УЕТ знаходиться у межах Вісло-Дніпровської зони, яку археологи вважають прабатьківщиною слов'ян (численні карти, що ілюструють цю концепцію, можна знайти у мережі інтернет).

Попри таку надвелику значимість українських обрядових мелодій, за століття, що минуло, вітчизняна етномузикологія ще «не затвердила» їх повного системного типологічного реєстру. Серед причин – довгі десятиріччя наукового застою з його обмеженням на вивчення пісень, що трактувалися як свого роду релігійні, а також мізерна кількість вчених, що займалися цією проблематикою. Все ж з 1970-х років розгорнулася планова збирацька робота. Найрезультативнішими стали дві команди польовиків – від Київської та Львівської консерваторій (тепер відповідно – НМАУ та ЛНМА). До 2010-х років в архівах цих установ були згромаджені десятки

тисяч записів обрядових мелодій, частина з них транскрибована (нотована), мала частина – опублікована у нотаціях або звукозаписах. Також з'явилися численні структурні описи певних регіональних жанрів і форм, але вони не завжди узгоджені між собою через приналежність їх (описів) авторів до різних шкіл, а також через вузьколокальні підходи, які не враховують досвід роботи з матеріалами з сусідніх, а тим більше – віддалених регіонів. Ці описи зазвичай робляться на базовому типологічному рівні – ритмокомпозиційному, установленому як вихідний критерій типологічного порядкування народних мелодій.

Автор поставила за мету підсумувати величезний досвід українських науковців та дослідників структурного напрямку з сусідніх країн (насамперед Білорусі та Росії) і створити узгоджену платформу для структурного опису пісенних форм за єдиним аналітичним алгоритмом. Для цього у форматі таблиці Excel була сформована база даних «Реєстр обрядових ритмотипів українців» (РОРУ), яка охопила УЕТ за мовною ознакою (станом на 1871 рік¹). Перевага надавалась джерелам, що репрезентували землі давньослов'янського заселення, де сформувались ареальні культури, передусім цікаві для історичної етномузикології. У таблицю з доступних автору джерел (звукових і нотних публікацій², архівів ЛЕК, ЛЕЛ, ІМФЕ, Польської академії наук, кількох приватних архівів, детальних карт, типологічних описів) вносились усі твори, приурочені до обрядових обставин: це ті мелодії, що супроводжують обряди й сезони землеробського року (так звана **календарна група**), і ті, що обслуговують **шлюбні ритуали**. Кожен твір/опис/картографований факт у базі РОРУ отримує власний аналітичний рядок, що називається «одиницею реєстрації». Параметри опису одиниць – паспортні, аналітичні, технічні (носії записів, місця їх збереження), пошукові характеристики – уклалися в 83 стовбці таблиці.

У процесі роботи над базою виявилось, що у багатьох пісенних типів з великими ареалами немає етнічних кордонів, тому назва «РОРУ» сьогодні стала означати лише серцевину бази. Насправді вона охопила також суміжні зони: практично всю **білоруську етнічну територію** – БЕТ³, східно-польські воєводства: Підкарпатське, Любелське, Білостоцьке (басейн Вісли), сусідні землі з російським населенням (пограничні з Україною райони Брянської, Курської, Белгородської, Воронезької, Ростовської, окремі райони Орловської областей), а також литовський регіон Дзукію з незначними виходами в Аукштайтію. Цей величезний поліетнічний територіальний континuum пропоную називати в цілому **слов'яно-балтським ранньотрадиційним меломасивом** (далі – СБРМ)⁴.

Обсяги записів у РОРУ на сьогодні такі: зареєстровано бл. 27 тисяч мелодій календарної групи та бл. 24 тисяч мелодій сімейного циклу (весільні, родильно-хрестильні). З-поміж згромаджених даних були відібрані бл. 36 тисяч одиниць, які строго відповідали критеріям приуроченості⁵, демонстрували стійкі типологічні характеристики та ранньотрадиційну стилістику⁶, а також мали морфологічні аналоги на українській території (навіть якщо їх ареал не стосувався УЕТ)⁷. Ці зразки були описані за основними ритмоаналітичними параметрами: типом ритмічного рисунка (моделі), типом композиції та її різновидами, формою вірша та ін. Деякі форми виявили дивовижно **велику статистику фіксацій** – від 250–300 одиниць (деякі типи **веснянок**, деякі **зимові** типи та інр.) до 1000–3000 (деякі **колядки**, деякі **жнивні**, численні **весільні** типи). Такі форми мали великі ареали поширення, через що отримали назву «макротипів» (хоча за кількістю морфологічних розгалужень їх правильніше визначати як **типологічні сім'ї** (див. нижче).

За зібраними статистичними даними планується укласти й опублікувати **Реєстр типових обрядових ритмоформ**. Робоча версія реєстру вже створена, вона проходить апробацію в архівній роботі ЛЕК та у дослідницьких студіях викладачів та аспірантів НМАУ. За його допомогою планується здолати окреслену на початку статті наукову прогалину.

Відсутність зводу типових форм помітно відбивається також і на навчальних програмах. Є пропозиція створення серії навчальних посібників, укладених за жанровими групами. Першим у серії планується посібник, де будуть систематизовані **типологічні форми пісень зимового циклу**. Теперішня публікація має на меті перше ознайомлення читачів з принципами побудови жанрових типологічних реєстрів.

Пропозиції до зимової мелотипології

ЖАНРОВИЙ СПЕКТР

Кількісна характеристика записів зимових пісень українців складає понад **6500** зразків – це найбільша група з-поміж календарних творів. Особливістю зимового циклу є те, що він акумулював дуже велику кількість мелоформ, поширених на українській території таким чином, що ареали певних форм накладаються своїми частинами, й тому репертуар регіональних традицій колядування/щедрування є **полімелодичним**⁸.

Спеціальну проблему становить розмежування творів зимового циклу за функціями та жанрами. У лівій частині сучасних українців уявлення про зимовий обрядовий репертуар сформоване на основі християнської традиції. Ця остання через активне

¹ Згідно карти К. Михальчука-П. Чубинського [8], а також пізніших досліджень В. Кубійовича, М. Грушевського та ін.

² Приблизна статистика вивчених опублікованих джерел: понад 300 збірників мелодій і теоретичних праць (в т.ч. статей, дипломних робіт та ін.), бл. 140 аудіоальбомів.

³ Установлена за мовними ознаками на основі карт поч. 20 ст. (передусім – Юхима Карського), тобто включає західні частини сучасних Брянської та Смоленської областей, південні райони Псковської області, північну частину Білостоцького воєводства (але не включає Берестейщину).

⁴ Факт типологічної спільності обрядової пісенної системи українців та білорусів уперше був озвучений авторкою

2004 року за матеріалами весільного мелосу (див. [5]). У пізніших статтях спільна територія фігурувала під назвою «українсько-білоруський (польський) ранньотрадиційний меломасив» (УБ(П)РМ).

⁵ Наприклад, «винесено за дужки» так звану умовно приурочену лірику.

⁶ Не враховано твори пізньої стилістики, зокрема, великий масив християнських коляд «кантового» (пасторального) стилю.

⁷ Наприклад, до цього числа увійшов білоруський зимовий наспів «Цярэшка» с 7-складовою основою.

⁸ Показовим є представлений Галиною Пшенічкіною у цьому збірнику зимовий репертуар однієї з центральних областей України – Черкащини [9].

пропагування багатоголосих кантових творів «відтерла» питому частину національного колядницького репертуару на периферію – справжні коляди знають переважно самі народні співаки та їх дослідники. У навчальних цілях слід наголошувати на тому, що сучасний колядний репертуар є полішаровим. Основне стилістичне протиставлення створюють два шари:

а) шар пісень, приурочених до святкування відомої всім давнім європейцям астрономічної дати – зимового повороту сонця, від якого починає збільшуватися денна частина доби;

б) група наспівів новішої (кантової) стилістики з християнськими сюжетами (у Галичині – з польськими «пасторальними» впливами), які є новотворами останніх сторіч.

Перший шар є глибинним і автентичним – продуктом язичницької епохи, на відміну від напливового другого. Тут розглядатимуться твори першої групи – тобто наспіви давньої (дохристиянської) сільської традиції (ДСТ). З групи кантів, новотворів до реєстру включено тільки ті, чия ритмокомпозиційна форма має повний відповідник в жанровій групі ДСТ.

Репертуар ДСТ *за функціями* (з ними пов'язані також сюжети, спеціалізація за виконавцями, манери виконання) можна поділити на такі різновиди:

1 – пісні до обрядових дійств (*Коза, Меланка* правобережна, *Меланка* лівобережна, *Гоготуха* [7]);

2 – спеціальний дитячий репертуар (пісенні примітиви, приспівки, скандування), що зберіг найдавніші мотиви: побажання врожаю/приплоду, випрошування нагороди, погрози скупому господарю⁹;

3 – спів на адресата (величання господаря, господині, дівчини шлюбного віку, хлопця шлюбного віку, хлопця-рекрута, вдови, бабці, бортника, ін.);

4 – твори загального привітального (урочистого) характеру;

5 – пародійні твори, докори чи прокльони скупим господарям.

Існує проблема поділу зимових творів ДСТ на жанрові підгрупи *колядок* і *щедрівок*: зазвичай в локальних традиціях вони розрізняються за датою виконання – на Різдво чи на Новий рік. Питання співіснування двох термінів на означення пісень зимових обходів дворів піднімали як дослідники минулого, так і сучасні автори (А. Іваницький, Є. Єфремов). Однозначної відповіді на це питання не отримано¹⁰, та й навряд чи буде отримано. З точки зору мелотипології ці групи пісень нераз перетинаються – регіональні традиції трактують їх кожна по-своєму. З огляду на ці реалії концепцію початкового жанрового поділу творів на колядки і щедрівки і подальшу прив'язку до нього типологічної класифікації (О. Потєбня-В. Гошовський) приходиться визнати непрацюючою. На нашу думку, позначення жанру для типологічної систематизації зимових мелодій має стати додатковим, а не початковим маркером типу.

⁹ Сюди не відносимо твори дорослого репертуару, перейняті дітьми – тобто відокремлення цієї жанрової підгрупи відбувається передусім за параметром мелостилістики.

¹⁰ В. Гошовський (спираючись на не загаданого ним О. Потєбно), як відомо, запропонував відрізнити ці групи за чисто структурними ознаками: композиції на основі 4-складників відносити до щедрівок, а на основі 5-складників (5+5) – зараховувати до колядок (див. [1, с. 85]).

ЗАСАДИ РИТМОТИПОЛОГІЇ

Зважаючи на різностильову природу творів, приурочених до зимових свят, різномайття функцій, величезний спектр форм від примітивів до так званих «великих кільцевих форм» (ВКФ) – пропонується початковий поділ мелодій на типологічні групи здійснювати за їх *базовими ритмічними блоками=елементами*, з яких будуються різні композиції.

Увесь спектр виявлених типів планується представити у наступній, другій частині публікації у вигляді **Аналітичного реєстру** – передбачається, що він якнайбільше обійме розмаїття пісенних форм, що будуть описані на той час. Повний пакет ритмоаналітичних описів зимових мелодій українців включатиме 5 таблиць. З них у цій збірці представлю тільки робочі версії таблиць 1 і 3 та проект Аналітичної таблиці. Спеціалізація таблиць буде такою.

Таблиця 1 (с. 20) демонструє базові фігури та їх первинні коди, що відповідають чотирьом типам ритмоорганізації, які використовуються у зимових мелодіях: двомірному (спондей), підгрупі двомірного тридольного, тримірному (ямб), тонічному.

Таблиця 2 (у проекті) систематизуватиме **типові композиції**. Спеціальної праці, де б послідовно описувалися способи компонування у традиційній пісенності українців, не існує, тому цей розділ є дуже відповідальним, для нього потрібно згуртувати колектив аналітиків. Наразі у статтях київських авторів використовуються такі **означення форм**: одноелементна; однорядкова з рефреном (Р) і без нього (б/Р); строфа дворядкова з Р і б/Р; строфа дворядкова з розширеним Р (чи трирядкова?); строфа обрамленого типу¹¹; специфічна з-поміж українських обрядових форм строфа з асиметричним рефреном (властива типам з моделями вірша «V443» і «V553» [3]); прийом тиражування елемента у строфічних формах «V44³», «V55³», «р4;44³;р4», у піснях до обряду *Водіння Кози*; форма «Пара періодичностей» (ПП) у піснях до обряду *Водіння Кози*¹² та інші.

Таблиця 3 (с. А4–А5) є **ключем** для орієнтації в майбутньому Аналітичному реєстрі. Вона індексує зимові ритмотипи на трьох рівнях:

(1) базові макрогрупи (БМ) – встановлені за типовими першоелементами (всього 15 макрогруп);

(2) всередині БМ –

типологічні групи (ТГ) – набір формально споріднених композицій, укладених зі спільного набору ритмоблоків і

типологічні сім'ї (ТС) – розгалужені ієрархічні системи форм та їх різновидів (видів/підвидів) в групах мелодій ймовірної спільної генетики (див. [3; 6] та ін.);

(3) всередині типологічних груп і сімей – власне ритмотипи з різновидами та варіантами.

Таблиця 4 – це призначений для дослідників **АНАЛІТИЧНИЙ РЕЄСТР** (АР), побудований за триврівневою ієрархією «БМ: ТГ/ТС: типи і різновиди». Робоча версія АР була оприлюднена на конференції «Слов'янська мелогогеографія-6 (14 травня 2016 року). Опис типів і різновидів в ній деталізований максимально (наскільки дозволяла база РОПУ і ступінь її опрацювання), але на-

¹¹ В українській традиції ця форма вживається тільки в зимовому і купальському циклах, що оформлюють обряди зимового і літнього сонцеворотів.

¹² Також у білоруській новорічній грі *Цярэшка*.

разі нерівномірно для різних типів форм. Деякі групи вивчалися навіть з боку мелічної типології і картографувалися на кількох морфологічних рівнях, інші отримали лише коротку характеристику. Цією версією АР вже скористалися деякі дослідники – зокрема, Г. Пшенічкіна та А. Любимова для опису творів Наддніпрянщини (див. їх статті й таблиці у цьому збірнику).

Тут вміщують лише початкові сторінки АР для ознайомлення з його структурою (с. А6–А7).

Таблиця 5 – проектується як спеціальна вибірка для навчальних цілей: список найбільш показових мелотипів, представлених статистично (понад 100 записів) й територіально великими масивами. Ця вибірка має бути сформована колективом укладачів посібника за матеріалами таблиці 4, мої попередні пропозиції до неї відзначені індексами Б1–Б12 у табл. 3¹³.

КАРТИ

Для виокремлених зимових ритмотипів (за винятком одиничних) автором було проведено картографування оглядового характеру. Виготовлені такі типи карт:

(а) – значкові документальні (з маркуванням поселень за адміністративними кодами) для кількох регіонів, зокрема – Погориння, Уманщини (інші автори прокартографували частини Прип'ятського і Деснянського Полісся, Підляшшя, Підгір'я, Полтавщину (див. СМ3, СМ4), Середню Наддніпрянщину (див. для прикладу карту на с. А9);

(б) – значкові оглядові за ритмотипами в цілому (без різновидів), виконані методом виставлення груп значків без адміністративних кодів поселень (див. с. А8);

(в) – значкові аналітичні за ритмотипами з різновидами (в т.ч. частково з мелічними параметрами – див. [4, карти К11–К17; СМ4, карти К2, К3]);

(г) – оглядові макроареальні, з узагальненими обрисами ареалів та вірогідними зонами їх продовження, з показниками щільності ареалу (див. СМ3, карта К16).

Всього автором підготовлено 19 зимових карт різних видів, частина з них опублікована.

У цьому збірнику вміщують спеціалізовані ознайомчо-навчальні ареальні карти (д) – див. с. А10–А12¹⁴.

Ареали 15-ти основних типологічних груп / сімей, сформованих у зимовій мелотворчості українців, зведено у систему з 10 карт. Карти охоплюють лише північну і центральну смуги УЕТ – ті терени, де сформувалися історичні зимові ареали. Проте науковцями встановлений факт перенесення зимових мелодій разом з їх носіями на нові місця поселень у 17–19 ст.ст. (див. карту 7 на с. А11). Отже, зимовий цикл виявився єдиним з-поміж календарних *мігруючим жанром*¹⁵.

Специфічними проблемами «навчальних» карт є рівень їх інформативного навантаження, наприклад, чи потрібно ще спрощувати обриси ареалів, укрупнювати їх,

як трактувати недосліджені ділянки на предмет їх включення / не-включення у ймовірні зони ареалів тощо.

Перші підсумки

Якщо значна частина обрядових пісенних типів СБРМ виявилася інтеретнічною – тобто їх ареали не були замкнені в українському етнічному просторі, а займали значні ділянки сусідніх етнічних територій – білоруських, польських, в окремих випадках сягаючи також південно-литовських, та – в незначній мірі – російських районів, то пісні зимових свят стали цікавим винятком з цієї особливості. Макроареалогія мелодій зимового сезону показала, що ці твори виявилися більшою мірою прив'язані саме до української етнічної території (див. карти 3 (ареал Б), 4 (ареал Б), 6 (А), 7 (Б), 9, 10 (Б)). Лише частина ареалів засвідчила давні українсько-польські (до Вісли, карти 2, 3(А), 6(А)) або українсько-білоруські (у межах Прип'ятського та Деснянського Полісся, див. карти 1, 2, 8) зв'язки.

Також зимові ареали виразно сигналізують про типологічну (а значить, в минулому – історичну) опозиційність великих обшарів всередині української етнічної території. Це, зокрема:

протиставність лівого й правого берегів Дніпра (при чому у кількох випадках кардинальною віссю поділу виступає не сам Дніпро, а система відносно невеликих річок Гнилий Тікич+Синюха) – карти 3, 7, 10;

контраст півночі і центральної смуги за персонажами театралізованих дійств Водіння Кози і Меланки – карти 7, 8;

«концентрат» групи галицько-карпатських типів, маловідомих в інших теренах України – карти 2, 3, 5, 6;

протистояння двох ритмічних різновидів тридольних мелодій – пор. карти 4 і 10;

«зимова типологічна пустака» у середній Наддніпрянщині (карти 1, 2, 4, 6), заповнена здебільшого дитячими щедрівками-хоріямбами і новітнім церковним репертуаром, та ін.

Література

- Гошовський Владимир. Типы украинских колядок и их структурно-ритмические разновидности у славян // У истоков народной музыки славян. Очерки по музыкальному славяноведению. – Москва : Советский композитор, 1971. – С. 81–138.
- Квитка Климент. Песни украинских зимних обрядовых празднеств // Квитка Климент. Избранные труды: В 2 т. / Сост. и коммент. В. Л. Гошовского. – Т. 1. – Москва : Советский композитор, 1971. – С. 103–155.
- Клименко Ирина. Алгоритм монографічного вивчення ключових слов'янських обрядово-пісенних форм ("макротипів") (на прикладі колядок з віршем 5+5+3) // Проблеми етномузикології : Зб. наук. статей з географ. атласом : Вип. 8 / Ред.-упор. І. Клименко. – Київ, 2013. – С. 45–63.
- Клименко Ирина. Зимовий обрядово-пісенний цикл в українців: ключові форми та їх картографування (До проблеми візуалізації мелоаналітичних параметрів на географічних картах) // Слов'янська мелогеографія : Кн. 3. – Київ, 2012. – С. 109–121.+ К11–К17. – (ПЕ-7).
- Клименко Ирина. Ритмоструктурна систематика весільних мелодій українсько-білоруського мелоареалу (Погляд із Прип'ятського Полісся) // Проблеми етномузикології : Зб. наук. праць / упоряд. О. Мурзіна. – Вип. 2. – Київ, 2004. – С. 135–165.
- Коваль Василь. Трансформаційно-модифікаційні процеси в 13-складових колядках (за матеріалами з околиць на північний захід від Горган) // Слов'янська мелогеографія : Кн. 4. – Київ, 2014. – С. 64–75 + К4а. – (ПЕ-8).
- Лукашенко Лариса. «Кугутання» в зимовій обрядовості північно-західної України: наспів та контекст // Слов'янська мелогеографія : Кн. 5. – Київ, 2016. – С. 50–56.
- Михальчук Кость, Чубинский Павло. Карта южно-русских наречий и говоров. Составлена в 1871.
- Пшенічкіна Галина. Традиційні зимові наспіви Правобережної Черкащини: типологічно-географічна опозиція Наддніпрянщини і Поділля // Слов'янська мелогеографія : Кн. 5. – Київ, 2016. – С. 63-76.

¹³ Для викладання в регіональному навчальному закладі пропонується ознайомлювати учнів з кількома творами зі списку Б, що мають умовно «всеукраїнське значення» та обирати ще з-поміж інших типи, територіально наближені до «місця виховного процесу».

¹⁴ Також можливий ще більший рівень узагальнення – макроузагальнені (гіпотетичні) – для майбутнього навчального посібника, енциклопедичних оглядових статей тощо.

¹⁵ Потреби навчального посібника ставлять окрему проблему висвітлення репертуару для районів пізніх переселень та залучення укладачів музичного фольклору з цих областей.

УКРАИНСКАЯ ЗИМНЯЯ МАКРОАРЕАЛОГИЯ В КОНТЕКСТЕ СЛАВЯНО-БАЛТСКОГО РАННЕТРАДИЦИОННОГО МЕЛОМАССИВА (СБРМ). Часть 1

Значительная часть украинской этнической территории находится в пределах висло-днепровской прародины славян. Украинцы до сих пор сохраняют огромный слой песенных произведений обрядовой функции – тех, что приурочены к праздникам и производственным сезонам календарного земледельческого круга, и тех, которые обслуживают брачный ритуал. Еще в начале 20 в. отечественные этномузкологи открыли метод типологического описания народных песенных мелодий, опираясь на их силлаборитмическую форму. На сегодня накоплены многочисленные региональные описания отдельных групп песен, нередко не согласованные между собой по аналитическим параметрам. Из-за разных теоретических подходов до сих пор не разработан исчерпывающий сводный реестр обрядовых мелоформ.

В поисках общей платформы автор создала базу данных обрядовых мелодий украинцев (РОРУ), а также типологически тождественных произведений из соседних белорусских, польских, литовских, российских территорий. Всего зарегистрировано около 50 тыс. единиц, среди них ок. 36 тыс. обнаружили строгие морфологические и функциональные характеристики: четкую приуроченность к определенной этнографической ситуации, сложившиеся типы композиции, опирающиеся на комбинирование устойчивых ритмических блоков – «кирпичиков» времяизмерительного (квантитативного) типа ритма. Общий ареал распространения таких мелодий предлагается называть «славяно-балтским раннетрадиционным меломассивом» (СБРМ). Его контуры представлены в опубликованных картах автора.

В предусмотренной автором серии изданий жанровых реестров СБРМ зимний цикл мелодий (в базе собрано более 6500 аналитических описаний) рассматривается первым. Его спецификой являются: полистилистика (старый пласт мелодий для обхода дворов, изначально прикрепленных к зимнему повороту солнца, с рудиментами культа предков) и группа прикрепленных к Рождеству песен христианского содержания с кантовой стилистикой), полифункциональность (сопровождение театрализованных представлений (Коза, Меланка), специфика детского и взрослого репертуара, адресность), полиморфность локальных репертуаров.

С точки зрения макроареалогии СБРМ, зимние песни украинцев более всего тяготеют к собственно украинской этнической территории, демонстрируя несколько «морфологических контактов» с прилегающими польскими и белорусскими традициями, и одно «пересечение» – с литовцами (дзуками).

Автор предлагает новую систему классификации зимних форм прежде всего по их исходным (базисным) мелоритмическим фигурам, сформировав их в 15 базовых макрогрупп. Эти группы показаны в прилагаемых обзорных макромасштабных картах. В следующей статье зимнего цикла автор планирует в виде аналитической таблицы разместить максимально исчерпывающее число известных на то время мелоформ, учитывая новые материалы специализированного сборника статей и карт «Славянская мелогеография-5».

Ключевые слова: славяно-балтский меломассив, обрядовые мелодии, украинцы, мелогеография, ареалы, ритмическая типология, песенный тип, колядки, шхедривки

Iryna Klymenko (Kyiv)

UKRAINIAN WINTER TIME MACRO-AREALOGY IN THE CONTEXT OF SLAVO-BALTIC AREA OF EARLY-TRADITIONAL MUSIC (SBA). Part 1

A significant part of Ukrainian ethnic territory is situated within the Vistula-Dnieper ancestral home of the Slavs. Ukrainians still retain a huge layer of song works ceremonial functions – those that are confined to feasts and seasonal calendar of agricultural production cycle, and those that cater to the mating ritual up to the early 20th century. The unique method of typological descriptions of folk song melodies, based on their syllabic-rhythmic forms was open in Ukrainian ethnomusicology. Numerous descriptions of the regional groups of songs are accumulated at present, but they are not often fit among themselves on the analytical parameters. Difference between theoretical approaches prevents development of comprehensive summary register forms of ritual tunes.

By seeking a common platform, we created a database of Ukrainian ritual tunes (RORU) and typologically identical pieces from the neighbouring Belarusian, Polish, Lithuanian, Russian territories. There are about 50 thousand units, among them about 36 thousand found severe morphological and functional characteristics in sum total: a clear affinity to a particular ethnographic situation, steady type of composition, based on a combination of stable rhythmic blocks, so called "bricks" of quantitative type of rhythmic patterns. The total area of distribution of such tunes author proposes to call "Slavo-Baltic Area of Early-Traditional Music" (SBA). Its contours are shown in the maps published by the author.

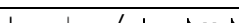

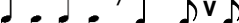

The author is planning publication series of SBA genre registers. Winter calendar is considered as the first cycle of melodies (more than 6500 samples). Its specific features there are: (a) poly-stylistics (old tunes layer to bypass the courts, with pagan roots, originally attached to the rotation of the sun in the summer, with vestiges of the cult of ancestors) and the group attached to the Christmas of the Christian content of songs with Kant stylistics), (b) multi-functionality (supporting theatrical performances (Goat, Melanka), the specificity of children's and adult repertoire, targeting), and (c) polymorphism of local repertoires.

In terms of macro-arealogy of SBA Ukrainian winter time calendar folk songs are most attracted to the actual Ukrainian ethnic territory, showing several "morphological contacts" with the adjacent Polish and Belarusian traditions, and one of the "intersection" - Lithuanians (Dzukija ethnic region).

The author proposes the new classification system for the winter time calendar folk songs forms primarily for their initial (basic) rhythmic figures, forming them into 15 basic macro-groups. These groups are shown in the accompanying review maps. In the following publications of actual winter cycle folk songs author plans to pay main attention for the formation of analytical tables, filled up with as possible exhaustive number of well-known at the time forms of melodies, considering new materials and a specialized series of maps "Slavic melogeography-5."

Key words: Slavo-Baltic Area of Early-Traditional Music, ritual melodies, melo-geography, areas, rhythmic typology, song type, koliadky, shchedrivky

Таблиця 1. Базові ритмічні елементи в зимовій обрядовій музичній творчості українців

тип ритму	базова фігура	специфіка	метр		базові синтаксичні фігури, що використовуються у творах зимового циклу	код
			доля – 	міра – 		
1 – ДВОМІРНИЙ РИТМ						
класичні фігури	спондей 	рухлива силабічна ха- рактеристика (довільне си- лаборитмічне дроблення по- чаткових по- зицій силабо- груп)	чотири- дольний	* та вторин- на версія		 *4
				* 		 *4
вторинні форми	пірихій 		шести- дольний	* 		 *4
				* 		 *6
2 – ДВОМІРНИЙ РИТМ: тридольні версії						
тридольні версії	трибрахій 		три- дольний			 3 4
				 3 4		
3 – ТРИМІРНИЙ РИТМ						
	ямб 	стала силабічна характеристи- ка	шестими- рний			 4
	хорей 					 5
						 4
						 5
						 3
					 6	
	дев'яти- мірний та похідні версії				 6	
					 6	
					 6	
					 7	
4 – ТОНІЧНИЙ РИТМ						
тонічні версії двомірних фігур	двоакцентна то- ніка без дотри- мання цезури	рухлива сила- бічна характе- ристика	чотири- дольний	' 		 *4
	двоакцентна тоніка в 6-складнику	стала силабіч- на характерис- тика				 6в4

* Зірочка перед ритмічною фігурою та її кодом позначає вихідну (модельну) версію, яка в реальному виконанні має спектр силабічних реалізацій